

EL MÓN DE LES EXPRESSIONS TEMPORALS (I):
UNA APROXIMACIÓ A LA HISTÒRIA
DE L'EXPRESSIÓ DE LA DATA. PRIMERA PART

per Josep M. MESTRES I SERRA

Corrector-redactor del Parlament de Catalunya

Sumari

- I. GENERALITATS.
 - 1. Presentació.
 - 1.1. Justificació.
 - 1.2. Agraïments.
 - 1.3. Abreviacions emprades en aquest article.
 - 2. Bibliografia general de la sèrie.
 - 2.1. Relació d'entrades consultades en el buidatge dels reculls lexicogràfics.
 - 2.2. Dicionaris i vocabularis.
 - 2.3. Gramàtiques i altres treballs sobre normativa.
- II. L'EXPRESSIÓ DE LA DATA SENCERA.
 - 1. L'expressió de la data en llatí.
 - 2. L'expressió de la data sencera en català.
 - 2.1. Preposició i/o article davant el dia.
 - 2.2. Preposició, amb article o sense, davant el mes.
 - 2.3. Preposicions, amb article o sense, davant l'any.
 - 3. Propostes de recerca.
 - 4. Bibliografia específica d'aquest article.

GENERALITATS

1. *Presentació*

Teniu a les mans el primer article d'una sèrie que és fruit del treball de més de quatre anys —amb interrupcions importants, però— esmerçats

en la redacció del que havia d'arribar a ésser una tesi de llicenciatura, malauradament inacabada. Aquests articles en són una petita part.

Dedico tota aquesta sèrie d'articles sobre les expressions adverbials temporals (EAT) a Magda López, per la paciència que ha hagut de tenir tantes vegades i per l'ajuda i el suport que sempre m'ha brindat.

1.1. Justificació

Les expressions temporals en català han presentat, pel que fa a l'ús, vacil·lacions i evolucions al llarg del temps, les quals han estat plantejades i posades en qüestió darrerament per una bona colla d'estudiosos: de la guerra ençà trobem Joan Coromines, Antoni Rovira i Virgili, Jeroni Marvà (Artur Martorell i Emili Vallès), Josep M. Soler, Francesc de Borja Moll, Albert Jané, Joan Solà i Enric Valor, entre d'altres.

L'objectiu d'aquest treball i dels que penso publicar sota el títol genèric d'*El món de les expressions temporals* és mirar de posar una mica de llum en aquest camp tan poc conreat —tot i que reconec que es tracta d'un treball limitat, tant pel que fa als mitjans de què he disposat com del temps que hi he pogut dedicar— mitjançant la descripció de les expressions adverbials temporals¹ a partir, bàsicament, del buidatge sistemàtic de les gramàtiques i dels diccionaris catalans de tots els temps.² També he fet un mostreig de les expressions emprades per autors populars del segle XIX —per contrastar-los amb els usos actuals— i, en el cas de l'expressió de la data, d'uns quants textos medievals referencials. Al mateix temps, aprofito per fer propostes concretes de possibles treballs de recerca en aquest camp.

Malauradament, els gramàtics i els lexicògrafs clares vegades s'han preocupat de fer res més que oferir una llista d'expressions temporals, sense donar cap mena d'explicació i, tot sovint, ni tan sols un exemple que permetés al parlant de copsar-ne el sentit i el context en què es pot usar. Com a mostra, puc aportar una dada estadística que pot ser representativa d'això que acabo de dir: de totes les gramàtiques que he buidat, he triat les vint-i-sis més significatives i he calculat la mitjana aritmètica de les EAT que apleguen, la qual ha estat de cinquanta-quatre (els extrems són: les disset EAT de Pahissa i les cent dotze de Ruaix). Segurament la dificultat de delimitar i d'estructurar un terreny com aquest, ha fet que

1. Entenc per *expressions adverbials temporals* aquells sintagmes que podem trobar en el marcadore sintagmàtic sota els nòduls O o SV, segons els casos (vegeu Ruwet, 1967, 234-246, i Kucera & Trnka, 1975, capítol III), i que «responen» preguntes com ara: *quan?*, *des de quan?*, *durant quant de temps?*, *en quant de temps?*, i d'altres.

2. Pel que fa als diccionaris —llevat del DGLC, de Pompeu Fabra, que ha estat buidat exhaustivament—, he de precisar que he fet servir el glossari d'un centenar de termes que podem veure a l'apartat I.2.1. per fer la recerca de les expressions temporals.

ningú no ho hagi intentat mai, malgrat que són expressions emprades en tota mena de textos i situacions.

La qüestió dialectal —àdhuc local, de vegades— és un factor que afegeix dificultat en aquesta descripció; és el cas, per exemple, de conceptes tan elementals com ho poden ser *matí, tarda, vesprada, horabaixa, vespre i nit*, que tenen una distribució horària desigual al llarg del domini.

També he de remarcar les múltiples possibilitats que hi ha d'anomenar un mateix fet que s'esdevé en un moment del dia, per exemple, a la sortida de l'astre rei (*a l'alba, a l'albada, a l'aurora, a hora d'alba, a punta de dia, a sol ixent, a sortida de sol, a toc de matines, a trenc d'alba, al gall cantant, al primer llustre, al rompent de l'alba, en fer-se de dia, en despertar el dia, en ratllar l'alba...*). Nogensmenys, he de dir que l'obsessió per mesurar el temps mitjançant rellotges digitals, cronòmetres i altres aparells semblants —que ho fan amb una precisió que arriba fàcilment a la centèsima de segon—, ha comportat que es deixessin de fer servir moltes d'aquestes EAT per poc precises, sobretot en l'àmbit urbà. Avui hom sent dir fins i tot expressions com ara «són les dotze i vint-i-tres minuts i mig» o «falten trenta segons per a les sis», que ja són ganes de reblar el clau de l'exactitud horària.

I, encara, podríem parlar d'expressions que denoten ensems temporalitat i modalitat, valors que de vegades es poden destriar contextualment, però que sovint no podem afirmar fins on arriba la temporalitat i fins on la modalitat.

No podem oblidar tampoc l'estreta relació que hi ha entre les locucions temporals i els locatius, especialment quant a les preposicions que les introdueixen.

Per fi, he de deixar constància també de la gran competència dels parlants a l'hora de formular noves expressions temporals, cosa que fa que el corpus d'aquestes construccions sigui viu i en renovació constant.

1.2. Agraïments

A l'hora de començar a publicar aquesta sèrie d'articles sobre les expressions temporals no puc oblidar les persones que m'han ajudat de debò.

Concretament, vull expressar el meu agraïment:

— A la Sra. Esther Artigas i al Sr. Lambert Ferreres, professors del Departament de Llatí de la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona, els quals m'han orientat pel que fa a l'epígraf II.1 d'aquest article.

— A la Sra. Antònia Tayadella, professora del Departament de Literatura Catalana de la mateixa facultat, que m'ha assessorat en la tria de les obres d'autors populars d'arreu dels Països Catalans (epígraf II.2 d'aquest article).

— Al Sr. Joan Veny, especialista en dialectologia i professor del Departament de Llengua Catalana de la mateixa facultat, i al Sr. Albert Jané, eminent gramàtic i corrector, que han tingut l'amabilitat de llegir la llista d'expressions temporals que he aplegat durant aquests anys i de comentar-me-la.

— A les Sres. Glòria Francino i Anna Garcia, estimades companyes de carrera, per les indicacions que m'han fet sobre algunes expressions de l'Alta Ribagorça i del País Valencià, respectivament.

A totes elles i a tots ells el meu reconeixement més sincer.

1.3. Abreviacions emprades en aquest article

ANY	Un any: 1932, 1987...
DCVB	<i>Diccionari català-valencià-balear</i>
DGLC	<i>Diccionari general de la llengua catalana</i>
DIA	Un dia del mes: 3, 5, 30... (en el cas de les dates en llatí, equival a un ordinal escrit en xifres romanes)
EAT	<i>Expressió adverbial temporal</i>
LLOC	Un nom de lloc: <i>València, Barcelona...</i>
MES	Un mes: <i>gener, febrer...</i>

2. *Bibliografia general de la sèrie*

En aquest apartat recullo la bibliografia general emprada en la recerca de les expressions temporals.

A fi de facilitar-ne la consulta, l'he disposada en dos apartats: d'una banda, els diccionaris i els vocabularis, i de l'altra, les gramàtiques i qualsevol altre treball que hagi estat publicat sobre normativa.

La notícia de cada obra es compon dels elements següents: el cognom i el nom de l'autor (si els conec), separats l'un de l'altre mitjançant una coma. A continuació, després de dos punts, el títol de l'obra. Segueix, després d'un punt, el lloc de la publicació i, entre parèntesis, l'entitat responsable de l'edició. Finalment, després de la coma, poso l'any d'edició i el número d'aquesta, si s'escau, entre parèntesis; si n'hi ha més d'un, els diferents anys corresponen a sengles edicions. Si en el lloc corresponent al número de l'edició hi ha un interrogant, vol dir que no sé amb certesa l'any de la publicació.

2.1. Relació d'entrades consultades en el buidatge dels reculls lexicogràfics

La impossibilitat material de buidar exhaustivament totes les obres lexicogràfiques consultades m'ha menat a fer servir un glossari de referència perquè totes les obres passessin pel mateix sedàs.

Tot i que no ho indico expressament, les variants gràfiques dels termes d'aquest glossari en general també han estat buides. Així, al costat de *setmana*, he buscat també *semmana* i *semana*.

Assenyalo amb un asterisc els termes no admesos avui per la normativa, si més no, com a entrades de diccionari.

*a, abans, *abany, adés, adesiara, ahir, així, alba, albada, aleshores, alhora, anit, ans, antany, antanyasses, antuvi, any, après, ara, arran, arreu, *atard, avant, aviat, avui / hui / *vui, breu, ça, cada, cap, continent, cop, cua, datar, de, dejorn, demà, *dematí, des, després, devers, dia, diada, dins / dintre, *don(c)s, durant, en, encara, encop, ençà, endavant, endemà, endemig, *enfregant, engir, enguany, enguanyasses, *enjorn, ensems, *ensians, *ensoldemà, entorn, entrada, entre, entretant, entretemps, entrò / *tro, envers, època, estona, fins, gran, *grandia, hora, horabaixa, *horassa, imprevís, inici, interim, *ivaç / *ivarç, ja, jamai, *jamés, jorn, llavors, llostre / llustre, mai, mantinent, matí, matinada, *matinet, mentre, mentrestant, mig, migdia, mitjan, mitjanit, moment, nit, nou, ocasió, per, prest, primer, prompte, prop, proppassat, propvinent, pròxim, quan, que, quotidianament, recentment, segle / *sigle, seguida, seguit, sempre, sendemà, setmana, sobte, sovint, suara / susara, tant, tantost, tard, tarda, temps, terme, termini, tost, tostemps, tot, *totavia, tothora, totjorn, últim, vers, vespra, vesprada, vespre, vigília, vinent, vora.*

2.2. Diccionaris i vocabularis

AGUILÓ, Marian: *Diccionari Aguiló* (8 vols.). Barcelona (Institut d'Estudis Catalans), 1914-1919.

ALADERN, Josep: *Diccionari popular de la llengua catalana* (3 vols.). Barcelona (Fco. Baxarías), 1904.

ALCOVER, Antoni M. i MOLL, Francesc de B.: *Diccionari català-valencià-balear* (10 vols.). Palma de Mallorca (Moll), 1980 (2).

AMENGUAL, Juan José: *Nuevo diccionario mallorquín-castellano-latín*. Barcelona (Juan Colomer), 1858.

BALBASTRE, Josep: *Nou recull de modismes i frases fetes català-castellà, castellà-català*. Barcelona (Pòrtic), 1977.

CORBERA, Jaume: *Vocabulari de barbarismes del català de Mallorca*. Palma de Mallorca (Promotora Mallorquina de Mitjans de Comunicació), 1983.

- COROMINES, Joan: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (vols. I al VI). Barcelona (Curial), 1980-1986.
- CREIXELL, Lluís: *Diccionari bàsic francès-català*. Perpinyà (Centre Pluri-disciplinari d'Estudis Catalans), 1974.
- DUARTE, Carles: *El vocabulari jurídic del «Llibre de les costums de Tortosa» (ms. 1272)*. Barcelona (Escola d'Administració Pública de Catalunya), 1985.
- ESCRIG, Josep: *Diccionario valenciano-castellano*. València (J. Ferrer de Orga), 1851.
- FABRA, Pompeu: *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona (Edhasa), 1932 (1), 1968 (5).
- FABRA, Pompeu: *Diccionari manual de la llengua catalana*. Barcelona (Edhasa), 1983.
- FIGUERA, Pere Antoni: *Diccionari mallorquí-castellà*. Barcelona (Esteve Trías), 1840.
- FIGUERAS, Esperança i POCH, Rosalina: *Nou vocabulari de barbarismes*. Barcelona (Barcino), 1973.
- FONT, Antoni: *Fons verborum, et phrasium ad inventutem latinitate imbuendam, ex thesauris variis derivatus*. Barcelona, 1637.
- GRIERA, Antoni: *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular de Catalunya*. Barcelona (Catalunya), 1935-1947.
- GULSOY, Joseph: *El diccionario valenciano-castellano de M. Joaquín Sancho* (del 1764). Barcelona (Sociedad Castellonense de Cultura), 1964.
- HERRERO LLORENTE, Víctor J.: *Diccionario de expresiones y frases latinas*. Barcelona (Gredos), 1980.
- LABÈRNIA, Pere: *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona (Hereus Vda. Pla), 1839.
- MARTÍ, Miquel Anton, BORDAS, Luis i CORTADA, Juan: *Diccionario castellano-catalán-latino-francés-italiano* (3 vols.). Barcelona (A. Brusi), 1842-1848.
- MARTÍ GADEA, Joaquim: *Diccionario general valenciano-castellano*. Barcelona (José Canales), 1891.
- MIRAVITLLES, Joan: *Diccionari general de barbarismes i altres incorreccions*. Barcelona (Claret), 1984 (2).
- PERRAMON, Sever: *Proverbis, dites i frases fetes*. Barcelona (Millà), 1979.
- RASPALL, Joana i SANS, Jaume: *Diccionari usual de sinònims catalans*. Barcelona (Arimany), 1975.
- RASPALL, Joana i MARTÍ, Joan: *Diccionari de locucions i frases fetes*. Barcelona (Ed. 62), 1984.
- ROMEU, Xavier: *Breu diccionari ideològic*. Barcelona (Teide), 1981 (3).
- ROS, Carlos: *Diccionario valenciano-castellano*. València (Benito Monfort), 1764.
- SAURA, Santiago Àngel: *Diccionario manual o vocabulario completo de las lenguas castellana-catalana*. Barcelona (Estévan Pujol), 1862 (3).

- TARRIDA, Alfons i PASCUAL, Emili: *Diccionari Regina d'ús del català*. Barcelona (Regina), 1984.
- TORRA, Pere: *Dictionarium sev thesaurus, cathalano-latinus verborum, ac phrasium*. Barcelona, 1653.
- VALLÈS, Emili: *Diccionari de barbarismes del català modern*. Barcelona, 1930.
- VALLÈS, Emili: *Pallas - Diccionari català il·lustrat amb equivalències castellanes, franceses i angleses*. Barcelona, 1947 (2).

2.3. Gramàtiques i altres treballs sobre normativa

- AMENGUAL, Juan José: *Gramática de la lengua mallorquina*. Palma de Mallorca (P. J. Gelabert), 1872.
- Apunts de català pràctic* (10 vols.). Barcelona (Premsa Catalana), 1981-1982.
- ARTELLS, Eduard: *Llenguatge i gramàtica* (2 vols.). Barcelona (Barcino), 1969.
- BADIA, Antonio M.: *Gramática catalana*. Madrid (Gredos), 1962.
- BADIA, Antoni M. i DUARTE, Carles: *Formulari administratiu*. Barcelona (Curial), 1979.
- BALLOT, Joseph Pau: *Gramatica y apologia de la llengua cathalana*. Barcelona (Joan Fco. Piferrer), 1815.
- BARBERÀ, J.: *Curs de gramàtica normativa. Per a ús de valencians* (grau mitjà). València (ICE, Universitat de València), 1980 (2).
- BARBERÀ, J. i d'altres: *Curs de gramàtica normativa. Per a ús de valencians* (grau superior). València (ICE, Universitat de València), 1980.
- BARDINA, Joan: *Gramàtica pedagògica de la llengua catalana* (curs superior). Barcelona (Baguñà), 1907.
- BLASCO, Eduardo: *Grammatica Storica del catalano e dei suoi dialetti con speciale riguardo all'Algheresè*. Tübingen (Gunter Narr Verlag Tübingen), 1984.
- BOFARULL, Antonio de: *Estudios, sistema gramatical y crestomatia de la lengua catalana*. Barcelona (El Plus Ultra), 1864.
- BOFARULL, Antonio de i BLANCH, A.: *Gramática de la lengua catalana*. Barcelona (Espasa), 1867.
- Butlletí dels Seminaris d'Ensenyament del Català*. Barcelona (Òmnium Cultural), 1967-1975.
- CALVERAS, Josep: *Consultes de llenguatge*. Barcelona (Balmes), 1933.
- CARDONA, Osvald: *La correspondència comercial en català*. Barcelona (Curial), 1980.
- CASANOVES, Manuel: *Parleu bé el català* (2 vols.). Barcelona (Claret), 1966.
- CENDRÓS, Llorens: *Gramatica cathalana*. Barcelona, 1676.

- COLON, Germà: *La llengua catalana en els seus textos* (2 vols.). Barcelona (Curial), 1978.
- COROMINES, Joan: *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona (Club Editor), 1971 (1), 1983 (3).
- COROMINES, Joan: *Entre dos llenguatges* (3 vols.). Barcelona (Curial), 1977.
- DALMAU, Delfi: *Aclariments lingüístics*. Barcelona (Rafael Dalmau), 1962.
- DUARTE, Carles: *El català llengua de l'Administració*. Barcelona (Indesinenter), 1980.
- DUARTE, Carles: *Curs de llenguatge administratiu*. Barcelona (Teide), 1981 (3).
- DUARTE, Carles i DE BROTO, Pilar: *Introducció al llenguatge jurídic*. Barcelona (Generalitat de Catalunya), 1986.
- ESTORCH, Pablo: *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona (Herederos Vda. Pla), 1857.
- FABRA, Pompeu: *Ensayo de gramática de catalán moderno*. Barcelona (L'Avenç), 1891.
- FABRA, Pompeu: *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona (L'Avenç), 1896.
- FABRA, Pompeu: *Qüestions de gramàtica catalana*. Barcelona (L'Avenç), 1911.
- FABRA, Pompeu: *Gramàtica de la llengua catalana* (del 1912), ed. facsímil. Barcelona (Aqua), 1982.
- FABRA, Pompeu: *Gramàtica catalana*. Barcelona (Institut d'Estudis Catalans), 1918 (1), 1931 (6).
- FABRA, Pompeu: *Converses filològiques* (2 vols.). Barcelona (Barcino), 1954-1955.
- FABRA, Pompeu: *Gramàtica catalana*. Barcelona (Teide), 1956 (1), 1969 (5).
- FABRA, Pompeu: *Sintaxi*. Barcelona (Aqua), 1982.
- FARRÉ, Ignasi: *Gramàtica catalana. Estudis sobre la matexa*. Barcelona (La Renaixensa), 1874.
- FARRÉ, Ignasi: *Gramàtica històrica de las lenguas castellana y catalana*. Barcelona (Celestino Verdaguer), 1884.
- FERRET, Antoni: *Parleu més bé el català*. Barcelona (Claret), 1973.
- FOLCH, R.: *34 regles per a escriure correctament la llengua catalana*. Barcelona (Bonavia), 1931.
- FORTEZA, Tomás: *Gramàtica de la llengua catalana*. Ciutat de Mallorca (Escuela-Tipogràfica Provincial), 1915.
- FOULCHÉ-DELBOSC, Raymond: *Abrégé de grammaire catalane*. Barcelona (L'Avenç), 1902.
- GENÍS, Salvador: *El auxiliar del maestro catalán*. Girona (J. Horta), 1909.
- GENÍS, Salvador: *Lectura bilingüe*. Girona (J. Horta), 1923.
- JANÉ, Albert: *La llengua catalana*. Barcelona (Salvat), 1966.
- JANÉ, Albert: *Aclariments lingüístics* (3 vols.). Barcelona (Barcino), 1973.

- JANÉ, Albert: *Gramàtica essencial de la llengua catalana*. Barcelona (Bruguera), 1979.
- JANÉ, Albert: Articles publicats en la columna «El Llenguatge» del diari *Avui* (1976-1985). Barcelona (recull inèdit dipositat en la Biblioteca del Parlament de Catalunya —amb índexs cronològics i alfabètics—), 1986.
- Manual de llenguatge administratiu valencià* (vols. I i II). València (Conselleria de Cultura, Educació i Ciència), 1984.
- MARVÀ, Jeroni: *Curs superior de llengua catalana*. Barcelona (Barcino), 1934 (1), 1968 (2).
- MIRAVITLLES, Joan: *Curs superior de català 1934-1935 professat per Pompeu Fabra*. Andorra la Vella (Erosa), 1971.
- MOLL, Francesc de B.: *Gramàtica catalana*. Palma de Mallorca (Moll), 1979 (4).
- QUINTANA, Anton: *La nostra llengua. Gramàtica de la llengua catalana*. Saragossa (Diputació General de Aragó), 1984.
- MONTSIÀ, Bernat: *El català en vint lliçons*. Barcelona (Barcino), 1955.
- NONELL I MAS, Jaume: *Anàlisi morfològic de la llengua catalana antiga comparada ab la moderna*. Manresa (Sant Josep), 1895.
- NONELL I MAS, Jaume: *Estudis gramaticals sobre la llengua catalana*. Manresa (Sant Josep), 1898.
- NONELL I MAS, Jaume: *Gramàtica de la llengua catalana*. Manresa (Sant Josep), 1898.
- PAHISSA I RIBAS, Llorenç: *Compendi de gramàtica catalana*. Barcelona (Lluís Niubó), 1873.
- PALAU I MARTÍ, Ferran: *El problema de les preposicions «per» i «per a»*. Barcelona (Barcino), 1986.
- PÉREZ MORAGON, Francesc: *Les normes de Castelló*. Barcelona (Eliseu Climent), 1982.
- PERS I RAMONA, Magí: *Gramàtica catalana-castellana adornada ab exemples de bons autors, alguns diàlegs familiars ab la correspondència de las frases mes difícils de la llengua, y alguns trossos escullits en prosa i vers*. Barcelona (Anton Berdeguer), 1847.
- PITARCH, V.: *Curs de llengua catalana*. València (Eliseu Climent), 1977 (1), 1981 (2).
- PUIGGARÍ, M. P.: *Grammaire catalane-française*. Perpinyà, (J. B. Alzine), 1852.
- REBÉS, J. E., SALLAS, V. i DUARTE, Carles: *Formulari de procediment administratiu*. Barcelona (Escola d'Administració Pública de Catalunya), 1982.
- RIERA I SANS, Jaume: «Les precisions horàries a la crònica del rei Pere III», dins *Bulletí Interior dels Seminaris d'Ensenyament del Català*, núm. 65. Barcelona (Omnium Cultural), 1971.

- ROVIRA I VIRGILI, Antoni: *Gramàtica elemental de la llengua catalana*. Barcelona (Ant. López), 1916.
- RUAIX, Josep: *El català en fitxes* (3 vols.). Moià (Ruaix), 1976.
- RUAIX, Josep: *El català* (3 vols.). Moià (Ruaix), 1984-1986.
- SABATER I MUR, A.: *Elements de gramàtica catalana*. Barcelona (Miret), 1930.
- SAISSET, Albert: *Grammaire catalane (suivie d'un petit traité de versification)*. Perpinyà (Ch. Latrobe), 1894.
- SALVADOR, Carles: *Gramàtica valenciana*. València, 1951 (1); València (Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, Generalitat Valenciana), 1982 (7).
- SANCHIS GUARNER, Manuel: *La llengua dels valencians*. València (Eliseu Climent), 1983 (1), 1980 (7).
- SANCHIS GUARNER, Manuel: *Gramàtica valenciana*. València (Torre), 1950.
- SEGARRA, Mila: «Reflexions sobre la normativa sintàctica actual», dins *Problemàtica de la normativa del català*. Barcelona (Abadia de Montserrat), 1984.
- SOLÀ, Joan: *Estudis de sintaxi catalana* (2 vols.). Barcelona (Ed. 62), 1972-1973 (1).
- SOLÀ, Joan: *Del català incorrecte al català correcte*. Barcelona (Ed. 62), 1977.
- SOLÀ, Joan: «Qüestions sintàctiques pendents en la normativa actual», dins *Actes del Sisè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona (Abadia de Montserrat), 1983.
- SOLÀ, Joan: *Pompeu Fabra, Sanchis Guarnier i altres escrits*. València (Eliseu Climent), 1984.
- SOLÀ, Joan: «Anàlisi de la normativa clàssica de "per" i "per a" i defensa de la proposta de Coromines» (treball inèdit). Barcelona, 1986.
- SOLER JANER, Josep M.: *Gràcia i desgràcia de les traduccions literals*. Barcelona (Claret), 1977.
- TALLANDER, Antoni: *Lliçons familiars de gramàtica catalana*. Barcelona (La Acadèmia), 1898.
- ULLASTRA, Josep: *Grammatica cathalana* (del 1743-1762). Barcelona (Biblograf), 1980.
- VALLCORBA, Jaume: *Els verbs ésser i estar en català*. Barcelona (Curial), 1978.
- VALLÈS, Emili: *Lliçons de gramàtica catalana*. Barcelona (Baixarías), 1915.
- VALLÈS, Emili: *Curso práctico de gramàtica catalana*. Barcelona, 1933.
- VALOR, Enric: *Curso medio de gramàtica catalana. Referida especialmente al País Valenciano*. València (Gorg), 1973.
- VALOR, Enric: *Curs mitjà de gramàtica catalana*. València (Eliseu Climent), 1979 (2).
- VALOR, Enric: *Millorem el llenguatge*. València (Gorg), 1979.

II

L'EXPRESSIÓ DE LA DATA SENCERA

En aquest primer article em referiré a la manera d'escriure la data sencera, entesa com la seqüència del dia, el mes i l'any, per aquest ordre, en una mateixa expressió.³

Estudiaré dues menes de casos diferents amb la data sencera: quan s'hi fa referència dins un text i quan encapçala un escrit o en precedeix o segueix la signatura. Tanmateix, tenint en compte que la manera de construir-les ha estat sempre, si fa no fa, la mateixa, en general les tractaré indistintament.

1. *L'expressió de la data en llatí*

D'acord amb la crítica llatina actual i amb la tradició que s'ha conservat, sembla que els romans, per datar els esdeveniments, feien servir expressions com ara aquestes:

- [1] a. *Kalendis Februariis anno LVI ab Urbe condita*;
b. *Idibus Aprilibus anno LXXXV ab Urbe condita*.

Posteriorment, amb l'expansió del cristianisme, van expressar les dates així:

- [1] c. *Kalendis Februariis anno a nativitate Domini LVI*;
d. *Idibus Aprilibus anno a nativitate Domini LXXXV*.

Si comparem les expressions [1a] i [1c] (hi he repetit els termes per fer la comparança més fàcil), hi podem diferenciar clarament tres parts:

- [2] a. *Kalendis Februariis*;
b. *anno [...]* LVI;
c. *ab Urbe condita / a nativitate Domini*.

3. Pel que fa a la construcció amb el dia i el mes, sense l'any, es tracta del mateix cas que el de la data sencera. En canvi, deixo per a un altre article l'estudi de les construccions fetes amb el mes i l'any o bé amb el mes o amb l'any tots sols, atès que han de rebre un tractament diferent.

Les expressions [2a] i [2b] estan en cas ablatiu —sense preposició— per tal com assenyalen un moment concret (Valentí, 1979, 86-87). En canvi, l'expressió [2c], a més d'estar en cas ablatiu, està precedida de la preposició *a* (que pren la forma *ab* davant de vocal) per tal com assenjala el punt temporal a partir del qual es compta el moment present (Rubio, 1966, 157-158); en el primer cas és des de la fundació de Roma (que era l'urbs per excel·lència), i en el segon, des del naixement de Crist.

L'expressió del dia i el mes (exemple [2a]) era construïda pels romans sobre la base de les tres dates-clau del mes: les *calendes* (el dia 1 de cada mes), les *nones* (el dia 5 de cada mes, llevat dels mesos de març, maig, juliol i octubre, en què s'esqueien el dia 7) i els *idus* (el dia 13 de cada mes, llevat dels mesos de març, maig, juliol i octubre, en què s'esqueien el dia 15). A més, es podien presentar els casos següents:

a) Si el dia coincidia amb una de les tres dates-clau, s'escrivia la data en qüestió en ablatiu, seguida del nom dels mesos adjectivat, en ablatiu també.

- [3] a. *Kalendis Ianuaris* ("1 de gener")
 b. *Nonis Februariis* ("5 de febrer")
 c. *Idibus Martiis* ("15 de març")

b) Si el dia coincidia amb l'immediat anterior a una de les dates-clau, la data en qüestió s'escrivia en acusatiu, precedida de la locució *pridie ante*⁴ ("el dia abans de") i seguida del nom del mes adjectivat, en acusatiu també.

- [4] a. *Pridie ante Kalendas Ianuarias* ("31 de desembre")
 b. *Pridie ante Idus Novembres* ("12 de novembre")

c) Si el dia coincidia amb l'immediat posterior a una de les dates-clau es feia servir el mateix tipus de construcció de l'apartat b), però canviant *pridie ante* per *postridie post*⁵ ("el dia després de").

- [5] a. *Postridie post Kalendas Apriles* ("2 d'abril")
 b. *Postridie post Nonas Sextiles* ("6 d'agost")

d) Per a la resta dels dies es feia servir un sistema especial. L'expressió començava per la locució *ante diem*.⁶ Es prenia com a punt de refe-

4. Expressió sovint reduïda a *pridie*.

5. Expressió sovint reduïda a *postridie*.

6. De fet, aquesta preposició *ante* no tenia com a règim el mot *diem* en acusatiu. Aquest mot, per tal com indicava una acció puntual, havia d'anar en ablatiu, mentre que l'acusatiu regit per la preposició *ante* havia d'estar representat pels *Idus*, les *Kalendae* o les *Nonae*. Així, «Die II ante Kalendas», per exemple. La preposició *ante* ha passat a la capçalera del sintagma i ha fet que el mot *dies* es declini en acusatiu (Hacquard, 1952, 87).

rència la primera data-clau posterior al dia que es volia datar i es comptaven els dies que hi havia des del que interessava datar fins a la data-clau posterior, ambdós inclosos. El nombre resultant s'expressava amb l'ordinal corresponent i es feia concertar amb l'acusatiu *diem*. Un cop fet això, s'hi afegia el nom de la data-clau en acusatiu seguit del nom del mes adjectivat, en acusatiu també.

- [6] *Ante diem decimum Kalendas Aprilis* ("23 de març", puix que des d'aquest dia fins a la primera data-clau posterior, les calendes d'abril, hi ha deu dies, comptant el 23 i l'1).⁷

Vegeu-ne uns quants exemples, trets de Ciceró (D. R. Shackleton Bailey, *Cicero's Letters to Atticus*, 1968-1970):

- [7] a. «Scr<iptum> in Formiano pri<die> <ante> Kal<endas> Mart<ias> an<no> 49» (Cic., *Ad Att*, VIII, 12);
 b. «Scr<iptum> in Tusculano Non<is> Jun<is> an<no> 45» (Cic., *Ad Att*, XIII, 5);
 c. «Scr<iptum> in Tusculano <ante> <diem> IV Id<us> Jun<ias> an<no> 45» (Cic., *Ad Att*, XIII, 7).

L'any 321 de la nostra era, l'emperador Constantí, ja convertit al cristianisme, féu abolir el compte per nones, idus i calendes, i posà en vigor la pràctica de la setmana amb la nomenclatura creada per iniciativa popular (segons la qual cada dia portava el nom del déu que en protegia la primera hora —començant per diumenge—: *Febus*, *Diana*, *Mart*, *Mercuri*, *Júpiter*, *Venus* i *Saturn*), però foren canviats el nom de *Saturn* pel nom hebreu de *Sàbat*, i el de *Febus* per *Dominica* ("dia del Senyor") (cf. Palau, 100-101). Així mateix, a partir d'aquí es començaren a comptar els dies prenent com a referència tot el mes.

Tot i que no tinc a mà documentació d'aquella època, crec que les expressions de la data d'aleshores devien ésser molt semblants a les del llatí medieval, del qual sí que tinc força exemples.

Per il·lustrar aquest punt, atesa la pràcticament nul·la informació que he pogut aconseguir de gramàtiques i diccionaris catalans, he recorregut als textos medievals —entès, aquest adjectiu, en un sentit referencial, no precís— següents:

- [8] Jaume I, *Crònica o Llibre dels feits* (còpia del 1343);
 Bernat Desclot, *Libre del rei en Pere d'Aragó e dels seus antecessors passats* (1288);
Consolat de Mar (1260-1270);

7. Els anys de traspàs afegien un dia 24 bis al mes de febrer (en lloc del 29, com fem actualment). Així, el 24 de febrer s'expressava d'aquesta manera: «Ante diem bis sextum Kalendas Martias».

Ramon Muntaner, *Crònica* (1325-1336);
Francesc Eiximenis, *Regiment de la cosa pública* (imprès el 1499);
Furs de València (1482);
Joanot Martorell, *Tirant lo Blanch* (1490).

Vegem, doncs, uns quants exemples medievals, agrupats per segles:⁸

- [9] a. «idus septembris anno Domini M.CC.XLV»⁹ (*Furs*, vol. I, 188);
b. «VII° idus januari, anno Domini M^o CC^o L^o Septimo»¹⁰ (*Consolat*, vol. II, 118);
c. «XII calendas madii anno Domini mil.CC.LXVI» (*Furs*, vol. I, 188);
d. «calendas decembris anno Domini M.CC.LXXXIII» (*Furs*, vol. II, 33).
- [10] a. «die XXVIII septembris anno a nativitate Domini M.CCCIII» (*Furs*, vol. I, 133-134);
b. «dat en València nono calendas novembris anno a nativitate Domini mil.CCC.XXIX» (*Furs*, vol. I, 188);
c. «lo dia que es comptava dimarts pridie calendas ianuari anno Domini M.CCC.XLII» (*Furs*, vol. I, 202);
d. «III^a die mensis iunii, anno a Nativitati Domini MCCCLVII^o» (*Consolat*, vol. II, 146);
e. «Quarta die aprilis anno a nativitate Domini millesimo CCC. LXXV» (*Furs*, vol. I, 227);
f. «Vicesima tertia die iulii anno a nativitate Domini millesimo CCC septuagesimo sexto» (*Furs*, vol. I, 182).
- [11] a. «die XX mensis novembris anno a nativitate Domini M.CCCC. XXXVIII» (*Furs*, vol. I, 139);
b. «die decimanona novembris anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo octavo» (*Furs*, vol. I, 173).

Com podem veure pels exemples suara citats, sembla que al segle XII

8. Tot i que només poso exemples de les set obres medievals buidades expressament per a aquest article (cf. [8]), els he contrastats amb exemples d'una vintena d'obres d'aquests segles (que no faig constar en la bibliografia, llevat del recull de textos publicat per Joan Martí i Josep Moran el 1986), a fi d'ésser més rigorós.

9. Fixem-nos que en la majoria d'aquests exemples el nom del mes està en genitiu, i no en ablatiu com pertocaria. El que s'ha esdevingut aquí és que, amb el temps, hom va passar de dir «als idus setembrals» a dir «als idus de setembre»; per tant, va deixar de fer concordar el nom del mes amb el substantiu i li va fer prendre el cas que correspon a un complement de nom: el genitiu.

10. Aquí cal fer avinent que els romans per escriure el número del dia i el número de l'any feien servir els ordinals.

encara es mantenia l'ús de les dates-clau per fixar la data d'un dia concret d'una manera gairebé exclusiva, si no del tot. En canvi, dels exemples que he pogut aplegar del segle XIII (incloses les obres de reforç de què parlo en la nota 8), només n'he trobat dos que les fessin servir (cf. [10b]), i encara es tracta de textos l'única part llatina del qual és la data, i encara parcialment, atès que barregen dues classes de nomenclatura i dues llengües: per a la part escrita segons el sistema més antic, el llatí; per a la part escrita segons el sistema més modern, el català.¹¹

D'una banda, sembla lògic que les persones que sabien escriure, ho sabien fer, si més no, en el que s'acostuma a anomenar llatí clàssic. Per tant, podem creure que es van limitar a calcar les estructures llatines clàssiques de l'expressió de la data. Tanmateix, acabem de veure que Constatí va abolir l'any 321 aquesta manera de comptar. Suposo que la força del costum i la preparació clàssica dels lletrats d'aquell temps va fer que aquella manera de construir l'expressió de la data perdurés d'una manera generalitzada fins al segle XIII.

Pels indicis que en tinc, tot i que no ho puc demostrar en aquests moments, sembla que la Cancelleria Reial, impulsada per Pere el Cerimoniós (monarca que va regnar entre el 1336 i el 1387) va tenir una importància decisiva en aquest canvi, que va significar una modernització i una simplificació de cara a la intel·ligibilitat de l'expressió de la data.

No podem oblidar tampoc que el segle XIV el català ja estava totalment consolidat i el llatí, en canvi, estava cada vegada més relegat. Aquest fet pot haver impulsat encara més l'abandonament d'unes construccions obsoletes i gairebé inintel·ligibles per als contemporanis de Pere III.

Al segle XIV, en general hom ja havia abandonat l'ús de les calendes, les nones i els idus, tal com ho podem veure en els dos exemples [11a] i [11b].¹²

2. *L'expressió de la data sencera en català*

El fet que hom passés de textos totalment llatins a textos catalans amb dates en llatí fa pensar que, a l'hora de catalanitzar també l'expressió de la data es fes servir una expressió traduïda literalment.

Vegem unes quantes de les expressions que he pogut recollir dels textos catalans medievals que he buidat.

[12] a. «a 14 de maig, any 1282» (Desclot, 161);

11. Vegeu una barreja encara més curiosa en aquesta expressió del segle XII: «l'any de .M.CC.LXXVI.VI. Kalendas Augusti» (Jaume I; 421).

12. Haig de reconèixer, però, que en textos catalans de caire oficial, o que pretenien ésser-ho, han perdurat aquestes expressions llatines fins ben entrat el segle XVII.

- b. «acabat lo dia de sent Lambert a XVII dies del mes de setembre, en l'any M.CCC.XLIII.» (Jaume I, 422);
- c. «Dada en València a III dies de maig en l'any de la nativitat de nostre Senyor mil CCCC.XVIII» (*Furs*, vol. I, 189);
- d. «a quatre del mes de maig de l'any M.CCCC.XVIII» (*Furs*, vol. I, 187);
- e. «a 12 dies del mes de maig de l'any de la nativitat de N S 1437» (Martorell —“Lletres de batalla”—, 1194);
- f. «a .XIII. de noembre del any .MCCCCLVIII.» (*Consolat*, vol. III, 73);
- g. «a vint-e-dos de maig de l'any 1437» (Martorell —“Lletres de batalla”—, 1199);
- h. «a 20 del mes de noembre de l'any de la nativitat de Nostre Senyor Déu Jesucrist 1490» (Martorell, 1189);
- i. «en lo any de la salutífera <n>ativitat del Redemptor, Senyor Déu Jesucrist, mil quatre cents noranta e nou a vint del mes de gener» (Eiximenis, 186).

Sembla que totes aquestes construccions parteixen d'una frase desenvolupada bàsica com aquesta:

[13] *a DIA dies del mes de MES de/en l'any de la nativitat de Nostre Senyor Déu Jesucrist ANY.*¹³

Si ara la comparem amb la possible estructura desenvolupada subjacent de les expressions llatines dels segles XIII i XIV que ja havien prescindit de les dates-clau,

[14] *die DIA mensis MES anno a nativitate/a nativitati Domini ANY,*¹⁴

ens podem adonar fàcilment de la gran correspondència que hi ha entre totes dues fórmules. Vegem-ho:

13. Sobre aquesta fórmula hi ha certes variants, com «Açó fo en l'an de l'Encarnació tenént 1229, lo darrer jorn de deembre mati» (Desclot, *Crònica*, 105) o «Ffeyt fo aisó lo primer dia de juliol en l'any que hom comptava M.CC.LXXXIII» (d'cvb, sota *comptar*), que no he considerat perquè crec que no alteren el meu raonament.

14. a) L'expressió *die DIA*, durant l'edat mitjana es presenta també així: *DIA die*.

b) Recordem que les expressions *die* i *anno a nativitate/a nativitati Domini* estan en ablatiu, i per tant, s'han de traduir al català per un sintagma preposicional.

c) La doble terminació de l'ablatiu de *nativitas* és deguda a una vacil·lació produïda probablement per analogia amb altres substantius de la tercera declinació, que sí que podien presentar totes dues terminacions, reforçada per una assimilació regressiva amb la terminació en *i* de l'ablatiu de *Dominus*. En la locució que ens ocupa, la forma correcta, d'acord amb la gramàtica, és *a nativitate*.

- [15] a. die DIA mensis MES — a DIA dies del mes de MES;
 b. anno [...] ANY — de/en l'any [...] ANY;
 c. a nativitate/a nativitate — de la nativitat de N. S. Déu J.
 i Domini

Per raons d'economia del llenguatge, aquesta frase [13] es va anar escurçant fins a arribar a les sintètiques fórmules actuals:

- [16] a. *el/el dia/dia DIA de MES de/del ANY*¹⁵
 (com a EAT dins de text);
 b. *LLOC, [a/el/el dia] DIA de MES de/del ANY*¹⁶
 (en les dates que encapçalen o clouen escrits).

El fet que a partir del segle XVI ja hi hagués gramàtiques en català em va fer pensar que potser trobaria justificacions o recomanacions a l'entorn de com escriure l'expressió de la data sencera, i que podria seguir-ne millor l'evolució mitjançant el buidatge en massa de textos gramaticals i lexico-gràfics de tots els temps. La més gran decepció va acompanyar aquesta comprovació, puix que la informació que m'han fornit els diccionaris, les gramàtiques i els altres treballs sobre normativa que he buidat ha estat gairebé nulla.

Davant aquest fet, he considerat que hi podria aportar llum buidar tretze obres seleccionades de dotze autors populars d'arreu dels Països Catalans pertanyents al segle XIX, és a dir, anteriors a la reforma de Fabra:

- [17] Josep Robreño, *Lo hermano buñol* (1835);
 Robert Robert, articles signats «X» a *Un tros de paper* (1865-1866);
 Eduard Escalante, *Tres forasters de Madrid* (1876);
 Eduard Escalante, *Les chiques del entresuelo* (1877);
 Martí Genís, *La Mercè de Bellamata* (1882);
 Emili Vilanova, *Escenas barceloninas* (1886);
 Carles Bosch de la Trinxeria, *Recorts d'un excursionista* (1887);
 Josep Pin i Soler, *La família dels Garrigas* (1887);
 Jacint Verdaguer, *Excursions y viatges* (1887);
 Albert Saisset, *Oun poc de tout* (1891);
 Gabriel Maura, *Aygoforts* (1892);

15. L'ús de la preposició i l'article davant l'any va donar lloc a la famosa polèmica que van mantenir Joan Coromines i Antoni Rovira i Virgili entre 1947 i 1948 (cf. l'article de Raimon Alamaný en aquesta mateixa revista, vol. 4, novembre del 1984). Darrerament sembla que la normativa s'ha anat decantant per l'ús de la preposició *de* tota sola quan es tracta d'escriure la data sencera.

16. La normativa actual condemna l'ús de la preposició *a* davant el dia en aquestes construccions.

Marià Vayreda, *La punyalada* (1904);
Àngel Ruiz i Pablo, *Del cor de la terra / Classes passives* (1910).

Un cop feta, difosa i acceptada l'obra de Fabra, penso que no és ara el moment de qüestionar les expressions que ja han estat fixades. No és pas aquesta la pretensió del present article. Per tant, en els casos en què la normativa ja s'ha definit clarament, em limitaré a exposar el que he trobat en el buidatge de la bibliografia general o en el de l'específica de l'article corresponent, i només opinaré en els casos en què encara hi ha vacil·lació.

2.1. Preposició i/o article davant el dia

Pel que fa a la partícula (preposició i/o article) que precedeix el dia en l'expressió de la data, les gramàtiques catalanes no ens diuen res de com hem arribat a l'expressió [16a] damunt dita. He hagut de recórrer, de bell nou, al buidatge de textos no normatius a fi de poder intuir-ne l'evolució.

Per fer-ho més entenedor, he agrupat els exemples per la partícula inicial.

a) El dia precedit de la preposició «a»

Exemples medievals:

- [18] a. «a XVII dies del mes de setembre, en l'any M.CCC.XLIII» (Jaume I, 422);
b. «a XVII de març en l'any de la nativitat de nostre Senyor M.CCCC.XII» (*Furs*, vol. I, 187);
c. «a diuit de maig, any 1437» (Martorell —«Lletres de Bata-lla»—, 1197).

Exemples de reforç (vegeu nota 8) del recull de Joan Martí i Josep Moran (1986):

- [19] a. «a XV dies de deembre del any MCCCCVIII» (91);
b. «a X de febrer, any MDIIII» (165);
c. «Dissabte a 15 de maig 1604» (200);
d. «Oriola y Maig a 22 de 1763» (282).

Exemples trets dels gramàtics:

- [20] «qui parti a VI del dit mes» (Bofarull, 1864, 19).

Exemples dels autors escollits del segle XIX:

- [21] a. «á 13 de Desembre» (Verdaguer, 1887, 151);
b. «á 8 d'Agost de 1786» (Bosch, 1887, 363).

b) El dia precedit de les contraccions «als» o «al»

No he trobat cap exemple medieval d'aquesta construcció.

Segons Rovira i Virgili (Alamany, 1984, 95 i 106), a partir del segle XVII esdevingué fórmula habitual «als 15 de novembre 1653». Però no n'he trobat cap cas en els textos escollits del segle XIX, llevat d'un exemple de Bosch:

- [22] «Al 5 d'Agost de 1788» (1887, 374).

Tanmateix, en les obres de reforç a què he fet esment en la nota 8, l'he trobada sovint en textos datats a partir de l'any 1600. Vegem-ne uns quants exemples del recull de Joan Martí i Josep Moran:

- [23] a. «als 14 de juliol 1623» (209);
b. «Als 15 de setembre del any 1662» (235);
c. «Als 14 de setembre de l'any de la Nativitat del Senyor de 1688» (239);
d. «als tretse de desembre de l'any mil set cents coranta» (266);
e. «als vint de setembre de mil setcents noranta y set» (313);
f. «als 22 del mes d'abril de l'any 1866» (364).

Com a curiositat, i com a mostra de la vitalitat que encara tenia aquesta expressió a mitjan segle XIX, reproduïxo el text gravat en una llosa mortuòria adossada a la paret de l'església de Sant Pere d'Avinyonet (Alt Penedès). (Vegeu-ne el gravat a la pàg. 40.)

- [24] «Aquí fou enterrat als 6 de juny del any 1846 lo cadàver del r<evere>nt Miquel Vernadas, p<re>b<e>re y r<ect>or de esta par<ròquia> y yg<lés>ia de S<an>t Pere de Avin<y>onet. Bisbat de Barcelona.»

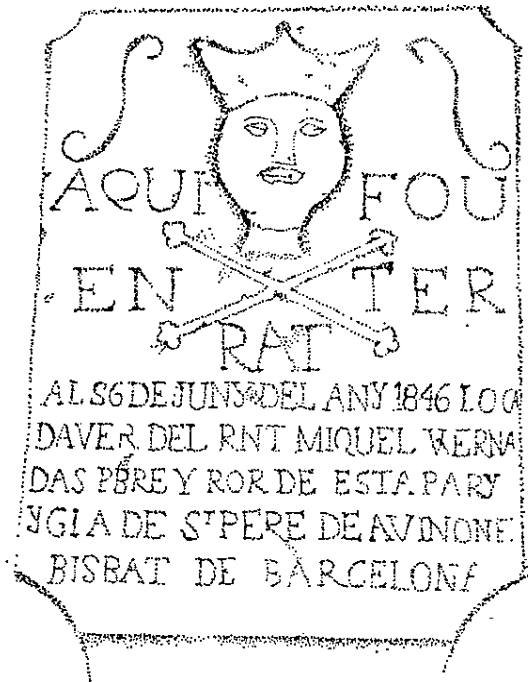
c) El dia precedit de la preposició «en»

No he trobat cap exemple medieval d'aquesta construcció.¹⁷

Exemples trets dels gramàtics:

- [25] «En tants de Màig mil siscents sixanta, y cinch» (Ros, 1764, 343).

17. Tanmateix, en els textos de reforç n'he trobat un, datat del 1363.

(Reproducció feta a ploma pel Sr. Santi Pau.)

Exemples dels autors escollits del segle XIX:

[26] «en 23 de Juny de 1812» (Verdaguer, 1887, 151).

d) El dia precedit del grup «en el»

No he trobat cap exemple medieval d'aquesta construcció.

Exemples de reforç (vegeu nota 8) del recull de Joan Martí i Josep Moran:

[27] a. «en los días 8, 9 y 10 de desembre de 1783» (296);
 b. «En lo dia primer de maig del present any <1859>» (354).

Exemples trets dels gramàtics:

[28] a. «en lo dia 13 d'Abril» (Ullastra, 1743-62, 20);
 b. «en lo dia 27 de gener de 1406» (Ballot, 1815, 114).

No n'he trobat tampoc cap exemple en els textos escollits del segle XIX.

e) El dia precedit de l'article «el» tot sol :

No he trobat cap exemple medieval d'aquesta construcció.¹⁸

Exemples de reforç (vegeu nota 8) del recull de Joan Martí i Josep Moran:

- [29] a. «lo primer dia de Janer del any MCCCCVIII» (92);
b. «i lo dia 10 <octubre, circa 1833>» (337);
c. «y lo dia 23 <juny, 1835>» (338);
d. «lo dia 1 de març de 1859» (353);
e. «lo dia 9 del mes corrent <agost, 1885>» (398).

Exemples dels gramàtics:

- [30] «l'u de maig, el vint-i-u de juliol» (Fabra, 1982, 151).

A partir de la primera edició d'aquesta gramàtica (1912) tots els autors de les gramàtiques i diccionaris que he buidat fan servir només aquesta construcció.

Exemples dels autors escollits del segle XIX:

- [31] a. «Lo dia 23 d'Agost de 1886» (Bosch, 1887, 86);
b. «Lo 9 d'Agost de 1790» (Bosch, 1887, 384).

f) El dia sense preposició ni article al davant

Finalment, m'he de referir a una fórmula que té una innegable vitalitat en aquests moments al País Valencià i a les Illes:

- [32] *dia DIA de MES de ANY*;

és a dir, amb el mot *dia* tot sol.

Tot i la vitalitat actual suara expressada, no n'he trobat cap exemple en les obres medievals ni en els autors escollits del segle XIX.

L'únic exemple que he pogut recollir, me l'ha fornit un lexicògraf (Figuera, 1840):

- [33] «La estació més freda del aña qui comensa dia 22 de desembre y acaba dia 22 de màrs» (sota *ivèrn*).

18. Tanmateix, en els textos de reforç n'he trobat un, datat del 1483.

Pel que fa a les gramàtiques buidades, l'única que en parla és la de Ruaix (*El català*/2, 1985, 179), en una nota a peu de plana: «Davant el mot *dia*, els parlars valencians i balears usen la forma antiga, sense preposició ni article (reflex de l'ablatiu llatí *die*): *Dia 9 de maig se celebrà la festa de la Mare de Déu dels Desemparats. Una nota que es publicà dia 26 de febrer.*» Considero que afirmar que es tracta d'una construcció «reflex de l'ablatiu llatí *die*» és, si més no, ambigu, atès que aquesta expressió pot ésser tan «reflex» de l'ablatiu *die* com ho són totes les damunt dites.

A més, dir que es tracta de «la» forma antiga és una imprecisió bastant important, si tenim en compte el que hem vist fins ara. Més aviat, podem dir que ens trobem davant d'una altra de les possibles evolucions de la fórmula [13] que he fet servir de model.

Com podem veure, n'hi ha per triar i remenar. La meua impressió personal, a la vista de tot el que he exposat fins ara, és que la preposició *a* tota sola davant el dia va prevaldre fins al segle XVII, en què s'introduí la contracció *als*, la qual es generalitzà fins a mitjan segle XIX, en què començà a recular davant l'article *lo/el* tot sol. Les altres construccions es podrien considerar variants més o menys cultes i/o vacil·lacions dels autors a l'hora d'emprar-les.

* * *

Tal com he dit més amunt, l'altra manera d'escriure la data sencera que estudiem és el cas següent: quan va precedida de la població en les capçaleres de les cartes i damunt o sota les signatures en qualsevol mena d'escrits:

Vegem-ne uns quants exemples dels gramàtics:

- [34] a. «De Valencia a VIII dies de juliol del any MCCCCLXII» (Bofarull, 1864, 18);
 b. «En Mallorques a XVI de juliol any MCCCCLXII» (Bofarull, 1864, 19);
 c. «Scrita en Perpinya a XVI de agost Mil CCCCLXII» (Bofarull, 1864, 20);
 d. «Barcelona 22 de desembre de 1814» (Ballot, 1815, XI);
 e. «Vila de Perpiña als viiij de Octubre .M.DC.XXXVII.» (Font, 1637, 2);
 f. «Dat à 22. de Setembre any 1418» (carta citada per Ros, 1764, pròleg).

És a dir, si fa no fa, com en les dates que apareixen dins de text.

Dels pocs autors que han tractat explícitament d'aquesta qüestió destaca Foulché-Delbosc (1902, 70):

- [35] «En tête d'une lettre ou d'un acte quelconque, le quantième est, en français, tantôt précédé de l'article *le*, tantôt employé seul. En catalan, il n'est jamais précédé de l'article.»
«Ex.: Barcelone (le) 15 avril 1875 - *Barcelona* (ò), 15 d'abril de 1875.»

D'aquest text podem suposar que Foulché-Delbosc ja no considera la possibilitat de la preposició davant el dia.

També és de remarcar el que diu Carles Duarte (1980, 106), el qual acceptaria la fórmula

- [36] *a DIA de MES de/del ANY,*

és a dir, amb la preposició *a* davant de la data, en «documents més estrictament jurídics —un contracte, un testament, etc.—», i el núm. 1 de la revista *Llengua i Administració* la presenta en un dels dos models alternatius d'instància (pàg. 5). En canvi, aquest autor, en una altra obra, afirma (1981, 40): «Cal evitar d'emprar construccions de l'ordre de ".....a Barcelona, el dia 11 de gener de 1981", que substituirem, sempre després de punt i a part, per "Barcelona, 11 de gener de 1981", o, en casos més solemnes, com és ara un títol, per "Barcelona, el dia 11 de gener de 1981". A més cal reduir també l'ús de les dates expressades a través de les lletres, i estendre com a forma preferible la dels nombres, que suposem un sistema més senzill i visualment més directe: "24 de desembre de 1978" en lloc de "vint-i-quatre de desembre de mil nou-cents setanta-vuit".»

Pel que fa a l'ús de l'article, Carles Duarte deia ja el 1980 (pàg. 106): «La datació, la construirem normalment així: "Badalona, 5 de gener de 1980", i en casos més solemnes, "Badalona, el dia 5 de gener de 1980".» Així mateix, en l'obra conjunta de Carles Duarte i Pilar de Broto (1986, 39) cap dels quatre exemples que presenten no porta la preposició al davant.

Nota bene: Respecte a les construccions *ésser* + [*a*] *dia DIA*, *estar* + *a dia DIA* i d'altres, considero que no és una qüestió que afecti les expressions temporals objecte d'aquest estudi, atès que no es tracta de circumstancials temporals, pròpiament dits, sinó, si de cas, d'estructures relacionades amb els usos dels verbs *éssers* i *estar* i de certs complements preposicionals d'altres verbs (que respondrien a una qüestió de situació espàcio-temporal formulada en una pregunta del tipus *a quin lloc?/a quin dia?*: «arribar al dia 15 de gener un govern», «ens trobem al dia 3 de març», «som al dia 10», etc.). Aquest raonament s'aplica també en el cas de l'any.

2.2. Preposició amb article o sense, davant el mes

En les set obres medievals que he buidat pel que fa a la data, només

he trobat dues menes de construccions segons la presència o l'absència de la preposició i l'article precedint el mes:

- [37] a. *del mes de MES*;
b. *de MES*.

Vegem-ne uns quants exemples:

- [38] a. «a 14 de maig, any 1282» (Desclot, 161);
b. «a .XIII. de noembre del any .MCCCCLVIII» (*Consolat de Mar*, vol. III, 73);
c. «a vint e vuit del mes de gener» (Eiximenis, 186);
d. «a vint-e-dos de maig de l'any 1437» (Martorell —«Lletres de batalla»—, 1199);
e. «a 20 del mes de noembre de l'any de la nativitat de Nostre Senyor Déu Jesucrist 1490» (Martorell —«Lletres de batalla»—, 1189).

Quant als autors del segle XIX, només he trobat aquest exemple:

- [39] «Lo dia 23 d'Agost de 1886» (Bosch, 1887, 86).

A l'últim, pel que fa als gramàtics, només he trobat un exemple en Bofarull (1864, 22):

- [40] «De Leyda a XXIII de agost del any Mil CCCCLXII.»

Foulché-Delbosc, novament, és el primer gramàtic que parla d'aquesta qüestió en el seu *Abrégé* (1902, 79):

- [41] «De même qu'en français, les noms de nombre cardinaux indiquent les jours du mois; le premier peut aussi être indiqué par l'ordinal. Le nom du mois et le nombre indiquant l'année doivent être précédés tous deux de la préposition *de*.»

Ex.: le 1er avril 1752 - *l'u d'abril*, ou: *el primer*. (é) *d'abril de 1752*.

Le 15 juin 1545 - *el quinze de juny de 1545*.»

Pel que fa a l'ús de la contracció *del* davant el mes,

- [42] *del MES*,

no n'he trobat cap cas en les obres medievals buidades ni en els autors del segle XIX ni en cap altre lloc. Els únics que l'esmenten són Coromines i Rovira i Virgili, i precisament per bescantar-la (cf. Raimon Alamany, «Sobre la construcció en les expressions de la data...», dins *Revista de Llengua i Dret*, núm. 4, novembre del 1984).

2.3. Preposicions, amb article o sense, davant l'any

Tal com hem anat veient fins ara pels exemples medievals exposats (cf. [12], especialment), la part de la data sencera que es refereix a l'any, sempre segons el meu buidatge, presenta aquestes possibilitats:

- [43] a. *de l'any* [...] ANY;
- b. *en l'any* [...] ANY;
- c. *any* ANY.

Pel que fa a la presència o l'absència de les preposicions *en* o *de* davant l'any en la data sencera, ja hem vist més amunt (cf. apartat II.2 i fórmules [13] i [14]) que provenen de les diverses interpretacions que podem fer de l'expressió llatina en ablatiu *anno a nativitate Domini* ANY i de les diferents reduccions que s'hi feien.

Vegem un exemple de cada:

- [44] a. «celebrada sots kalendari de XXVIII dies del mes de setembre del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCCC.III» (*Furs*, vol. I, 135);
- b. «a III dies de maig en l'any de la nativitat de nostre Senyor mil CCCC.XVIII» (*Furs*, vol. I, 189);
- c. «a diuit de maig, any 1437» (Martorell —«Lletres de batalla»—, 1197).

A més, hem d'afegir la fórmula que més es fa servir ara, i que fou introduïda posteriorment:

- [45] *de* ANY.

Vegem-ne un parell d'exemples dels textos de reforç del recull de Joan Martí i Josep Moran (1986):

- [46] a. «De Càller y juliol 18 de 1608» (203);
- b. «Roma y octubre 26 de 1740» (263);
- c. «lo dia 1 de març de 1859» (353);
- d. «Perpinyà, 26 de Agost de 1885» (398).

No he trobat, tanmateix, cap cas de

- [47] *del* ANY,

la qual cosa fa pensar que Coromines tenia raó quan denunciava que «alguns correctors gramaticals van deduir erradament que en les dates els anys han de dir "l'hivern de 1940", per exemple, sinó "del 1940", i el costum d'escriure d'aquesta darrera manera [...] s'ha estès de tal manera que perilleu de deixar que aquesta innovació artificial es consolidi.» (Alamany, 1984, 91). Ara en parlaré.

Els gramàtics anteriors al segle xx no en diuen res. Només he trobat allò que diu Foulché-Delbosc (1902, 79), que acabem de llegir en l'apartat II.2.2: «Le nom du mois et le nom indiquant l'année doivent être précédés tous deux de la préposition *de*.»

I, com a exemples no medievals, tenim els mateixos [39] i [40] de Bofarull i de Bosch, respectivament, de l'apartat II.2.2.

Aquest punt va constituir el nucli central de la polèmica que Coromines i Rovira i Virgili van mantenir entre 1946 i 1948.¹⁹ Coromines deia que el costum tradicional era el de «no usar l'article amb l'any complet quan va precedit del nom d'un mes o d'una estació o en general quan duu una preposició al davant», i presenta set exemples de l'*Epistolari del segle XVè*, de Francesc Martorell;²⁰ però, tanmateix, accepta la construcció

[48] «l'hivern de l'any 40».

Solà (1977, 148) replica: «L'expressió "el 30 d'abril del 40" pot no ser un abreujament d'una altra amb l'any sencer ("del 1940"), sinó que, ras i curt, es pot referir a l'any 40 abans o després de Jesucrist. I aleshores, ¿per què no, també "del 1740", etc.?»

Els autors actuals, en general, recomanen l'ús de *de ANY* per damunt de *del ANY*. Badia i Duarte (1979, 54) afirmen: «L'ús de la contracció *del* davant de l'any no serà mai considerat necessari, ni tan sols preferible al de la preposició simple *de* directament davant l'any (per exemple: "el 23 de gener de 1978").»

També en parla Cardona (1980, 47): «Se sol emprar la preposició *de* davant del nom del mes i del nombre de l'any, [...] hi ha qui posa la contracció *del* com si ometès el mot al que es refereix el nombre: *de l'[any]* 1977. No és més català, ni absolutament necessari. També és correcte de prescindir de les preposicions o d'indicar els mesos per mitjà de xifres: *2 abril 1977, 2-IV-1977 o 2.4.1977.*»²¹

19. Cf. Raimon Alamany, «Sobre la construcció en les expressions de la data...», dins *Revista de Llengua i Dret*, núm. 4, novembre del 1984, pàgs. 83 a 110.

20. Solà (1977, 146), en nota a peu de plana, aclareix: «Un sol exemple del llibre, el que Coromines transcriu (de la pàg. 134: "24 de novembre de 1415"), li dóna la raó. Dels altres sis que cita, tres donen la data amb l'any abreujat: "a vint e cinc de novembre de vuitanta quatre" (37), "a divuit de gener de noranta cinc" (49), "a vint e quatre de febrer de vuitanta" (75); un no ve al cas: "de setze d'octubre 1482" (97), i dos (146, 149) no són de l'epistolari sinó de l'editor modern.» Rovira i Virgili se n'adonà també i li ho va retreure (vegeu Alamany, 1984, 109).

21. I hom afegiria una altra manera d'escriure-la, deguda segurament a la influència de la informàtica: 02.04.77 (i encara, 77.04.02 o 770402), que també es pot escriure 02.04.1977 (o bé 1977.04.02 o 19770402).

4. Propostes de recerca

Fins aquí una part del treball que m'ha ocupat moltes estones de lleure durant més de quatre anys sobre les expressions temporals. Ara caldria, per poder treure unes conclusions definitives pel que fa a l'evolució històrica de l'expressió de la data, que algú s'interessés per les sis propostes que tot seguit passo a concretar:

1) Comprovar la repercusió que va tenir l'abolició de Constantí (cf. II.1) en les construccions llatines de l'expressió de la data (del segle I al segle XIII).

2) Esbrinar per quina raó es va canviar la manera de construir-la (durant el segle XIII) i fins a quin punt hi està relacionada la Cancelleria Reial de Pere el Cerimoniós (cf. II.1, exemples [9], [10] i [11]).

3) Fóra molt interessant un treball de buidatge de tota mena de textos dels segles XV al XIX per poder comprovar si les diferents estructures que he trobat eren fruit d'una evolució, com jo suposo, o bé fruit d'una coexistència temporal; potser totes dues coses.

4) Precisar en quin moment històric es va produir la caiguda de la preposició *a* davant de la data sencera (que jo suposo que es produí al voltant del 1850), o bé si només ha estat una mania d'uns quants correctors i gramàtics, que han imposat llurs criteris, especialment en les fórmules del tipus [16b].

5) Realitzar un estudi dialectològic sobre la difusió de l'expressió [32] i cercar-ne la cronologia en textos de tots els temps, a fi de poder concretar la carta de naturalesa que cal donar-li en la llengua escrita.

6) Finalment, fóra força interessant també saber amb certesa en quin moment i quins autors van introduir la contracció *del* davant l'any en la data sencera (cf. II.2.3), i que jo suposo de mitjan segle XIX.

Barcelona, gener del 1987

5. Bibliografia específica d'aquest article

Quaderns de l'exili (Mèxic, 1943-1947), ed. facsímil. Barcelona (Estudis Nacionalistes), 1982.

ALAMANY, Raimon: «Sobre la construcció en les expressions de la data. Edició de la polèmica entre Joan Coromines i Antoni Rovira i Virgili», dins *Revista de Llengua i Dret*, núm. 4. Barcelona (Escola d'Administració Pública de Catalunya), novembre del 1984.

- BOSCH DE LA TRINXERIA, Carles: *Recorts d'un excursionista*. Barcelona (La Renaixensa), 1887.
- Consolat de Mar* (del segle XIV) (3 vols.). Barcelona (Barcino), 1930-1933.
- DESCLOT, Bernat: *Libre del Rey en Pere d'Aragó e dels seus antecessors passats* (del 1288). Barcelona (Ed. 62), 1982.
- ESCALANTE, Eduardo: *Tres forasters de Madrid*. València (Juan Mariana), 1876.
- EIXIMENIS, Francesc: *Regiment de la cosa pública* (text del 1499). Barcelona (Barcino) 1980.
- ESCALANTE, Eduardo: *Les chiques del entresuelo*. València (Pascual Aguilar), 1877.
- Furs de València* (del 1482). Barcelona (Barcino), 1970.
- GAFFIOT, Félix: *Dictionnaire illustré latin-française*. París (Hachette), 1934.
- GENÍS I AGUILAR, Martí: *La Mercè de Bellamata*. Barcelona (La Renaixensa), 1882.
- GENÍS, Salvador: *El auxiliar del maestro catalán*. Girona (J. Horta), 1909.
- HACQUARD, Georges i d'altres: *Guide romain antique*. París (Hachette), 1952.
- JAUME I: *Crònica o Llibre dels feits* (còpia del 1343). Barcelona (Ed. 62), 1982.
- KUCERA, Henry i TRNKA, Karla: *Time in language*. Michigan, EUA (Litho Crafters), 1975.
- La Nostra Revista*. Mèxic, 1946-1948.
- Llengua i Administració*. Barcelona (Escola d'Administració Pública de Catalunya), 1982 i ss.
- MARTÍ, Joan i MORAN, Josep: *Documents d'història de la llengua catalana. Dels orígens a Fabra*. Barcelona (Empúries), 1986.
- MARTORELL, Joanot: *Tirant lo Blanc* (del 1490). Barcelona (Ariel), 1979.
- MAURA I MONTANER, Gabriel: *Aygoforts*. Barcelona (J. Tous), 1892.
- MUNTANER, Ramon: *Crònica* (del 1325-1336) (2 vols.). Barcelona (Ed. 62), 1979.
- PALAU, Miquel: *La pintoresca història del calendari*. Barcelona (Millà), 1973.
- PIN I SOLER, Josep: *La família dels Garrigas*. Barcelona (La Renaixensa), 1887.
- Quaderns de l'Exili*. Coyoacán, Mèxic, 1943-1947.
- ROBERT, Robert: articles signats «X.» a *Un tros de paper*. Barcelona, 1865-1866.
- ROBREÑO, Josep: *Lo hermano buñol*. Barcelona (Llorens), 1835.
- RUBIO, Lisardo: *Introducción a la sintaxis estructural del latín*. Barcelona (Ariel), 1966.
- RUIZ I PABLO, Àngel: *Del cor de la terra / Classes passives*. Barcelona (L'Avenç), 1910.

- RUWET, Nicolas: *Introduction a la grammaire générative*. París (Plon), 1967.
- SAISSET, Albert [Oun tal]: *Oun poc da tout*. Perpinyà (Ch. Latrobe), 1891.
- SHACKLETON BAILEY, D. R.: *Cicero's Letters to Atticus*. Cambridge (Cambridge at the University Press), 1968-1970.
- VÄÄNÄNEN, Veikko: *Introducción al latín vulgar*. Madrid (Gredos), 1968 (1).
- VALENTÍ, Eduard: *Sintaxi llatina*. Barcelona (Curial), 1979.
- VAYREDA, Marià: *La punyalada* (del 1904). Barcelona (Selecta), 1980 (6).
- VERDAGUER, Jacint: *Excursions y viatges*. Barcelona (La Ilustració Catalana), 1887.
- VILANOVA, Emili: *Escenas barceloninas*. Barcelona (La Renaixensa), 1886.

